
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

A KALANGYA VÉGE

BÁNYAI JÁNOS

1944 a *Kalangya* megjelenésének utolsó éve, a XIII. évfolyam. Júliusig folyamatosan hét száma jelenik meg, majd egy hónap kihagyással szeptemberben az utolsó folyóiratszám – Utasi Csaba adata szerint – „mindössze harminc oldalon”. A „délvidéki irodalmi és művészeti folyóiratot” ekkor, miként a háború egész ideje alatt, Herceg János szerkeszti. Címlapján azt is feltünteti, hogy a *Kalangya* „Szteleky Kornél és Csuka Zoltán alapítása”, talán nem véletlenül, hiszen Herceg irodalomszemlélete alapjaiban Szteleky regionalizmuselméletére támaszkodik, és ez jól látszik a folyóirat lapjain, Csuka Zoltán pedig hathatósan támogatja a folyóiratot, hiszen az impresszum őt jelöli meg „a központi ügykezelés vezetője”-ként.

Utasi Csaba pontos megfigyelése szerint Herceg János a *Kalangya* szerkesztőjeként „feltétlen híve volt a regionalizmusnak”, aminek az a magyarázata, hogy ezáltal tudott „válaszfalat húzni irodalmunk” és a háborús évekre olyannyira jellemző „szédelő mélymagyarkodás” közé. „Minél következetesebben törekedett a lokális jelleg érvényesítésére, írja Utasi Csaba, annál inkább csökkent a *Kalangya* esztétikai színvonala, de egyidejűleg folyamatosan csökkent a magyar sovinizmus mérgező hatása is a lapra, úgyannyira, hogy idővel viszonylag független szigetté válhatott a folyóirat, mely nem élve vissza többségi helyzetével, Vajdaság ügyét kívánta szolgálni.”

Erről, a folyóirat szerkesztésében megmutatkozó „viszonylag független sziget”-ről kívánok itt most néhány szót szólni. Mégpedig nem a *Kalangya* Herceg szerkesztette háborús évfolyamainak egészét vizsgálva, hanem afféle mikroelemzéssel egyetlen szám példáján mutatva meg, hogyan érvényesül a regionalizmus, a lokális, a „helyi színek” elve a folyóirat közleményeiben, az írások szerkesztői elrendezésében, az új és a régi anyagok megválasztásában.

Nem találokra és nem véletlenül választottam e rövid mikroelemzés tárgyának a *Kalangya* 1944. február 15-én kiadott, a XIII. évfolyam 2. számát, amely címlapján Ady közismert fényképét közli, jelezve, hogy a februári szám akár Ady-számnak is tekinthető, holott nem csak, sőt terjedelmének alig egynegyedében összpontosít Adyra, tartalmának további részében éppen az emlegetett regionalizmus és lokális elvét hirdeti szinte minden közleményében.

Az Ady-válogatás közlésének ürügyéül Ady halálának huszonötödik évfordulója szolgált, és erről A halhatatlan Ady Endre címen bevezető írást közlő Herceg János említést is tesz, mondván: „Ma, halála után huszonöt esztendővel, tapasztalhatjuk, hogy a magyarok elfogadták Ady Endrét. Nagyságát, költészetének szokatlan ragyogását elismerik a mélyen és magasan élők egyaránt.” Bár hozzát teszi, hogy „ez az elismerés nem az igazi Adynak szól”. Herceg szerint „Az igazi Ady, aki utálta a poshadt állóvizet, aki csakugyan lábbal tiporta az álszent kispolgári morált, aki a nyugtalanság ígét szórta széjjel, nem ezt a szürke nagyságot, nem ezt a temetői ünneplést érdemli.” Jogosan tehetjük fel a kérdést, milyen más „ünneplést” kínál a *Kalangya*-szerkesztő Ady halálának évfordulójára? Ez a másfajta ünneplés a „békés jövőről” való álmolálás Ady vágyainak jegyében, „ahol – írja Herceg – boldog lesz a magyar, és boldogok lesznek a velünk élő népek”. Ezért idézi Ady közismert sorait: „Hiszen magyar, oláh, szláv bánat / Mindigre egy bánat marad.” Ezért közli újra Todor Manojlović szerb költő 1929-ben íródott Ady védelmében című cikkét, amely „eredetileg az egyik szabadkai magyar lapban jelent meg”, ezért ír ő maga rövid cikket *Ady szerb-horvát fordítói* címen, ezért közli újra Ady *Egyedül a tengerrel* című versét Mladen Leskovac és a *Séta bölcső-helyem körül* Todor Manojlović fordításában, és hivatkozik említett cikkében Adynak Krležára tett hatására . . . De itt van még Csuka Zoltán *Az üzenő Ady* című alkalmi költeménye, amely Szabadkán született „negyedszázaddal Ady halála után”.

Ne feledkezzünk meg róla, 1944-et írtak akkor, a nagy háború már a kifejlet felé közeledett, a reményt és a veszedelmet egyaránt előrejelző háború végi béke felé. A *Kalangyát* szerkesztő Herceg Adyval, Ady vezetésével keres utat a szerb költészet és a szerbek felé. Kinyújtott kezére a korábbi évekből érkezik kézfogás. Ezt Herceg érzékelte és érzékeltette is a *Kalangyában*. Nem érkeznek új munkatársak a szerb irodalom irányából, ezért kénytelen a régiek újraközlésével teremteni kapcsolatot. A kapcsolatok keresésével az említett folyóiratszámban nem áll meg Adynál. Cikkét közöl (az egyelőre ismeretlen) Szabadkai Kiss István tollából Jovan Dučićről, és – ami ennél is beszédesebb – Féja Géza írását Papp Dánielről. Féja azt hangsúlyozza, hogy Papp Dániel, Mikszáth Kálmán tanítványaként, „a századforduló könnyelműn és fölényesen magyarkodó légkörében . . . elbeszéléseinek jelentékeny részét honi szerbek-

ről írta. És komolyan vette őket, érezte, hogy múlhatatlan dolgot képviselnek: a több mint ezer esztendő óta belénk folydogáló Bizáncot, a lelkünk mélyén még pihegő óhitet s a szláv lelkiséget, mely szín a magyar életérzés és kultúra gazdag szötteésében. Érezte, hogy a magyar lélek bölcsességével, egyensúlyával és tisztult emberségével szemben a szláv a nagy és örökös inger, az emberség határait feszegető, vad indulat és a megható együgyűség, az örök gyermekesség, mely bizton jár a meredély szélén, és ártatlan tekintettel néz a legriasztóbb mélységekbe. Papp Dániel nem dugta homokba a fejét akkor, midőn különös divat volt ez a művelet, a művekkel vallotta, hogy egyik szellemi égtájunk a szlávtság. Ámde magyarul számolt be erről az égtájról, a nagy távlatokat bíró és mindenképpen szintetikus alkatú magyar szellem megértésével és szelíd fölényével”. Féja, jól látszik, lerójja tartozását a kor nemzeti retorikájának, gondolatai nem mentesek az akkoriban hangoztatott „kultúrfölény” nyomaitól, de ennek ellenére hangsúlyozza, hogy Papp Dániel novelláiban „a magyar kurta-nemes ivadékok nagyon jól megférnek . . . a szerb pópákkal, diákokkal, kalugyerekekkel és a bunyevác parasztokkal”. Herceg, a háborús *Kalangya* szerkesztőjeként, nyilván kapcsolatban az Ady-blokk összeállításával, nem a Féja-féle nemzeti retorikát részesíti előnyben, hanem éppen azt, hogy „nagyon jól megférnek” egymással a bácskai kistérség népei. A regionálist és a lokálist hirdető Herceg János a háború, meg egyben a *Kalangya* vége felé is, de nemcsak az utolsó évfolyam számaiban, a népek kistérségi összefonódásával igyekszik kilépni a nemzeti retorika szorításából.

Érdemes itt egy különös, nem is biztosan szerkesztői szándékból származó összhangra odafigyelni. A kapcsolatkeresés tényeit a múlt példái kínálják, Ady és a szerb irodalom kapcsolata, valamint Papp Dániel novellaírásának lokalizálása. Azt jelzi a nagy összefüggések és a kistérségi kapcsolatok egyetlen folyóiratszámában való felmutatása, hogy Herceg folyóirata egészében, teljességében igyekszik láttatni a kultúrák együttélésének példáit, miközben – így is olvashatók ezek az adatok – a jelenre gondol, a kapcsolatok és összefonódások a jelenben is lehetséges változataira. A jelen azonban 1944-ben háborús jelen. Ezért mondható, hogy a Herceg János szerkesztette *Kalangya* ebben a számában a háború várható befejezése utáni időktől való szorongást is megfogalmazza. Ha belegondolunk a szerkesztő Herceg János akkori helyzetébe, megértéssel érezhetjük át ezt a közvetetten ugyan, de mégis jól felismerhetően kifejezett szorongást.

Amelynek megfogalmazása a *Kalangya* februári számának két kisprózaiközleményében is megfigyelhető. Kristály István *Örökség* . . . című novellájában és Herceg János *Földosztás Dévityevón* című akár dokumentumprózájának is mondható elbeszélésében.

Az *Örökség* . . . arról szól, hogy miként viszi sírba a gyűlölet azokat, akik nem tudnak megbocsátani, a *Földosztás* . . . pedig arról, hogy a föld nélküli magyarok milyen áron juthatnak földhöz. Az előbbiben egyetlen fiuk gyilkosának visszatérése a faluba sohasem múlt sebekből fakaszt életet kioltó tehetetlen gyűlöletet, míg az utóbbiban a hitüket és magyarságukat a földért feladó nincstelenség kiszolgáltatottsága és szenvedése olvasható az irodalom és a riport határán. A közlés szerint Herceg János prózája még 1940-ben készült. A cím alá írt évszám azt közli, hogy az író Herceg János a szerkesztő Herceg Jánost átható szorongás ellenére a sértettség, a hitében és magyarságában válaszút elé állított szegények oldalán marad, mert ott a helye. Kár azonban, hogy Hercegnek éppen ez a prózája túl sokat áldoz a tipikusnak az egyénítés helyett, meg hogy éppen ezért alig sikerül neki átlépni az irodalmiság küszöbét.

Különös paradoxon ez. A szerkesztő, aki nagyon pontosan látja, és be is látja szerkesztői vállalkozásának csődjét, amin a nagy irodalmi összefüggések és a kistérségi kapcsolatok harmóniájával akar túllépni, íróként nagymértékben szolgáltatja ki magát az irodalomra rátelepülő lokálisnak. Megint egyszer bebizonyosodott, hogy az író, akinek a kezét saját szemlélete, ez esetben a jobb sorsra érdemes helyi színek elmélete megköti, az az irodalmiság felé tájékozódva irányt vesz, és a maga valós igazának nem tud tartós formát szabni.

Igaz van Utasi Csabának abban is, hogy a Herceg szerkesztette *Kalangya* szépirodalmi közlései színvonalatlansága az igazi regionalizmus helyett a provinciális felé vezető irodalmunkat, és ezáltal a folyóiratot korábban szerkesztő Szirmai Károly magasabb mércéjét ereszti alacsonyra, olyannyira, hogy ezáltal még a dilettánsnak is helyt ad, ami jól látható az itt újraolvasott XIII. évfolyam második számában közölt versenyagon is. Csuka Zoltán már említett alkalmi versén kívül Dudás Kálmán „olvasható” versét, bizonyos Szegedi Szekeres Erzsébet, a különben tiszteletre méltó Stadler Aurél, az ismeretlen Láz Sándor és Szőnyi Kálmán versét közli. Gerold László lexikona csupán Dudás Kálmánt és Stadler Aurélt ismeri, a többiek névtelenek, vagy álnevek. Jobb is.

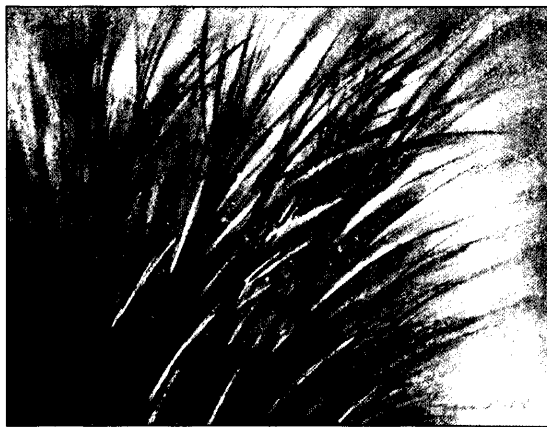
Külön színfoltja a számnak Erdey Sándor szép írása Becskerekai Szabó György művészetéről. A szám maradandóan értékes publikációja ez, nyilván éppen azért, mert művészetszemléletével ellentmond a lokálishoz és a regionálishoz görcsösen ragaszkodó szerkesztőnek. Meglepően gazdag a folyóirat Könyvek című kritikarovata, ahol összesen tizenegy könyvről jelenik meg recenzió és ismertetés, többek között Németh László *A Medve-utcai polgári* című könyvéről, Gulyás Pál verseiről. Szót kell ejteni például arról is, hogy Csuka Zoltán ismerteti itt Kalamár Kálmán *Zöldülő barázdán* című Újvidéken 1943-ban kiadott regényét. A recenzióból megtudjuk, hogy a szerző Nagyfénynen tanítóskodott, s „tulajdonképpen életét írta meg”, mégpedig – ahogyan

az ismertetőből kiderül – rosszul. Lexikonunk erről a szerzőről sem tud, nyilván nem is kell tudnia róla, de ha valaki egyszer a múlt század első felének tanítótársadalmát kutatja majd, érdemes lesz elolvasnia.

Két egymásnak ellentmondó tendencia találkozása a *Kalangya* itt ismertezett száma. Egyrésztől kilábalási kísérlet a háború zsákutcájából a kultúrák és népek találkozásának példájával, másrésztől nehezen indokolható, bár érthető ragaszkodás a regionálishoz és a lokálishoz. A kettő együttvéve azonban, éppen ütköztetésük nyomán, egzisztenciális félelmet, a háborútól való félelmet és a háború utáni békétől való szorongást fogalmazza meg a késői olvasó számára. Jó volna megtudni, elmondta-e a *Kalangya* ugyanezt a kortárs olvasónak is? Mert ha elmondta, akkor másként kell érteni kései bírálatát is.

Ne feledkezzünk meg róla, Márai Sándor naplójából tudjuk, 1944. július 3-án minden korábbinál komolyabb légitámadás éri Budapestet. Erre a most éppen Nobel-díjjal kitüntetett Kertész Imre is emlékszik . . . A *Kalangya* júliusi száma bejelenti, hogy „a fokozott háborús nehézségek” miatt egy hónapra szünetelteti a folyóirat kiadását. Februártól július nincs olyan messze, hogy ne lehessen látni, mi következik, s ami következik, attól joggal szoronghatott a februári szám szerkesztője. És a folyóirat korabeli olvasója is.

Ahogy a folyóirat monográfusától és irodalmi lexikonunk szerzőjétől tudjuk, még csak egyszer, szeptemberben jelenik meg a *Kalangya*, csökkentett terjedelemben. S aztán vége. Hamarosan annak a háborúnak is vége. És valami más kezdődött el. Amit aligha lehet mindenkire érvényes békének mondani. Ezt bizonyítja a *Kalangya* néhány szerzőjének hamarosan bekövetkező végzete.

Gyurkovics Hunor: *Dinamikus fák, pasztell*